

## **KUĆE (PORODICE) U POPISU OBLASTI BRANKOVIĆA 1455. GODINE**

*Mirjana BOBIĆ\**

### **Uvod**

Odbor za proučavanje stanovništva Srpske akademije nauka i umetnosti sprovodi istraživanje pod nazivom: "Naselja i stanovništvo u Oblasti Brankovića 1455. godine". Autor ovog priloga obrađuje temu "Kuće i porodice".

Istorijski popis zemalja porodice Vuka Brankovića iz 1455. godine, na osnovu koga je formirana iskustvena evidencija celokupnog projekta, bio je, već u nekoliko navrata, predmet napisa u ovom časopisu<sup>1</sup>.

Cilj ovog teksta je da se naučna i stručna javnost upozna sa daljim rezultatima rada na gore naznačenoj temi. U prethodnom prilogu, prikazala sam osnovne teorijsko-konceptualne dileme u vezi sa načinom tumačenja pojmova vezanih za porodicu ili domaću grupu onoga dela stanovništva koji je obuhvaćen popisom Oblasti Brankovića. Tom prilikom sam naznačila: 1) moguće pravce tumačenja glavnih pojmova, kuće, pre svega, a zatim i porodice i domaćinstva, kao i 2) metodološka sredstva koja mogu da pomognu u rekonstruisanju ovih fenomena, što bi,

\* Centar za demografska istraživanja Instituta društvenih nauka, Beograd.

<sup>1</sup> Vidi: Bobić, Mirjana (1996), "Porodice i domaćinstva prema popisu Oblasti Brankovića 1455. godine". *Stanovništvo* broj 1-2/96; i Rašević, Miroslav (1997), "Procena osnovnih parametara stanovništva Oblasti Brankovića za 1455. godinu". *Stanovništvo*, broj 3-4/97.

ukupno uzev, omogućilo precizniji uvid i u kvantitativne aspekte, a pre svega brojno stanje stanovništva na ovom prostoru.

Pregledom domaće literature o istorijskom razvoju stare srpske porodice (Jovanović, 1986; Novaković, 1965; Popović, 1921; Karadžić, 1852; Petranović, 1923) stiče se uvid u obilje pojmova vezanih za domaće grupe. Svim ili većini autora je zajedničko da koncepte vezane za istorijsku porodicu koriste kao sinonime, pa se tako kaže domaće udruženje članova porodice, ili kuća, ili porodica, ili domaćinstvo ili zadruga. Jedina *differentia specifica* među njima predstavlja struktura ili sastav članova te se po tom kriterijumu pod "porodicom" podrazumeva osnovna bračno - biološka zajednica roditelja i njihovih potomaka (slično današnjem pojmu nuklearne porodice), dok se terminima "zadruga, kuća ili domaćinstvo" uglavnom obuhvataju udruženja dve ili više porodica po muškoj liniji: oca i oženjenih sinova, ili dvojice ili više oženjene braće.

U popisu nema pomena današnjih pojmova kao što su "porodica" ili "domaćinstvo". Umesto njih, u originalnom dokumentu pojavljuje se termin "kuća". "Kuća" se navodi u popisu stanovništva po naseljima (selima, trgovima i gradovima) i to ispod spiska žitelja. Na primer:

Selo Banjica (pripada nahiji Morava)

Petran, protobor  
 Doša, njegov brat  
 Miloš, njegov sin  
 Stepan, njegov brat  
 Dabiživ, sin Petrana  
 Miloš, sin Nešića  
 Vlkoslav, njegov brat  
 Branislav, njegov brat  
 Pop Danče  
 Rade, sin Bogdana  
 Dane, sin Lugeše  
 Dragoš, sin Lukara  
 Bogdan, njegov brat  
 Petar, sin Bojčina  
 Radislav, njegov sin  
 Jelke, sin Ilića  
 Drapčin, sin Raše  
 Zavila, njegov brat  
 Nikola, sin Stojka  
 Relja, sin Stanka  
 Borislav, sin Stana  
 Đura, sin Vlkote  
 Vladislav, sin Lukara  
 Jerina, udovica

Svega: kuća 19, udovica 1, neoženjenih 4

Imajući na umu da se ovaj *defter* odnosi samo na jedan deo stanovnika - poreskih obveznika, iz ovog primera se jasno vidi karakter u njemu sadržanih obaveštenja. Priređivači deftera su naglasili, da je u spisak uvedeno, pre svega, muško punoletno stanovništvo<sup>2</sup>, i samo izuzetno žensko - u slučajevima kada u "kući" nije bilo odraslog muškog člana. Iz rekapitulacije spiska sela Banjice posredno dobijamo sliku o drugim, konkretnim obeležjima stanovnika: 1) jedno su muškarci, koji su na čelu "kuća" kao domaćini (odrasla, punoletna, radno sposobna, oženjena lica); 2) drugo su tzv. "neoženjeni" muškarci ("tzv. mudžerred"), punoletna, radno sposobna, bračno zrela lica, ali van braka; i najzad 3) žene, koje su samo kao "udovice", ("bive") bile u položaju starešine "kuća".

Jasno je da su sva popisana lica ujedno i članovi kuća. Na drugoj strani, međutim, iz izvornog dokumenta se ne može razlučiti koji su od muškaraca u funkciji domaćina "kuća", a koji su pak, neoženjeni muškarci, koji se, po tumačenju priređivača, nalaze u sklopu popisanih kuća muških domaćina.

U defteru su evidentirana i vojno-tehnička lica (u popisu tvrđave Novo Brdo), kao i sveštena lica, odnosno žitelji crkava i manastira, i jedni i drugi kao "neferi", a ne kao kuće.

U popisu Oblasti Brankovića zabeleženo je ukupno 15162 kuća<sup>3</sup>, kao osnovnih poreskih jedinica turskog feudalnog sistema. Unutar tog broja nalazi se zbir jedinica kojima su starešine muškarci (14665 ili 96,7%) i jedinica kojima su starešine udovice (497 ili 3,3%). Iz ovog nalaza se vidi da su, shodno demografskom tipu srednjevekovne pretežno, poljoprivredne populacije, muškarci bili glavni nosioci porodičnog autoriteta. Na drugoj strani, kontinuirane, višedecenijske borbe sa Turcima, tokom 14. i 15. veka, do konačnog uspostavljanja turske vlasti u ovim krajevima, u godinama pred sam popis, izazvale su znatne gubitke stanovništva, muškog pola posebno, kao aktivnih sudeonika u vojnim operacijama. Ovim se objašnjava u popisu registrovano prisustvo

<sup>2</sup> Iz etnografske i istorisko-pravne literature je poznato da se pod punoletstvom u staroj Srbiji podrazumevao uzrast od 15-17 godina starosti i poklapao se sa bračnom zrelošću muškarca. O tome svedoče tragovi sačuvanog običajnog prava (Bogišić, 1984), gde se vidi da u tom pogledu nije pravljena razlika između vlastele i sebara (potčinjenog stanovništva).

<sup>3</sup> Reč je o zbiru podataka "kuće" + "udovice", isključujući monahe.



udovičkih kuća. Najzad, defter beleži 1783 neoženjena muškarca, što čini 12,2% svih popisanih odraslih, bračno zrelih muških poreskih obveznika.

### **Kuće**

Postavlja se pitanje kako razumeti fenomene registrovane u popisu: "kuće", "neoženjeni muškarci" i "udovice". Kad je reč o "kućama", kao najmanjim grupnim jedinicama, posebno se otvara problem njihovog realnog ili empirijskog postojanja, a kod muških celibatera - pitanje pripadnosti pojedinoj kući ili široj porodici u popisu.

Kao što se iz primera sela Banjice vidi, "kuća" kao kategorija, spominje se tek na kraju spiska žitelja u naselju, tako da iz samog dokumenta ne možemo zaključiti pouzdano koja lica čine njen sastav. Neoženjeno stanovništvo u naselju gde je popisano, takođe nije moguće identifikovati neposredno iz spiska, ali oni, kao grupacija koja se uklapa u definisane agnatske mreže, omogućavaju rekonstruisanje širih porodičnih struktura. Na ovaj način se povezuje celokupna popisana populacija, kuće (zapravo, odrasli muški domaćini kuća), neoženjeni (lica u sastavu prethodnih kuća starešina) i žene (udovice), i unutar nje se kristalizuju domaće grupe, kao udruženja članova ili "domaćih čeljadi".

Kategorija "kuće", ima međutim, i zasebnu analitičku vrednost. Ako je ona najmanja poreska jedinica (kako smo videli, broj poreskih obveznika po jednoj kući jedva da prelazi broj 1), to znači da ona u proseku, podrazumeva jedno odraslo, odgovorno lice (muškarca ili ženu). Ako se zna da je defter fiskalnog karaktera, to je jasno da u njemu nema mesta za lica koja ne podležu ovoj društvenoj obavezi. Reč je, pre svih, o ženama kao suprugama domaćina kuće, zatim o njegovoj maloletnoj deci, i eventualno ostarelim roditeljima. O ovom delu stanovništva nema pomena, ali se do njega može doći pomoću demografskih metoda rekonstrukcije stanovništva. Time dolazimo do potpune primarne porodice roditelja i dece, (nukleusa) koja se nalazi u središtu i proširene i složene domaće grupe. Projektovanje ove kompletne nuklearne porodice, počev, dakle, od kuće u popisu, omogućava procenu ukupnog stanovništva jednog naselja, a zatim i čitave Oblasti. Nakon ove faze, na drugom mestu, povezivanjem rekonstruisanih kompletnih primarnih porodica, sa njihovim srodnicima u naselju, može se sagledati brojnost



i snaga proširenih i složenih porodica i zadruga, sa svim implikacijama na ekonomskom, demografskom i socijalnom planu.

### **Udovičko stanovništvo**

Iz samog naziva ovog paragrafa jasno je naše opredeljenje da o udovicama govorimo u sklopu strukture stanovništva, pre nego o zasebnom porodičnom ili kućnom entitetu. Stav da su udovice bile na čelu zasebnih domaćinstvima, čiji je muški starešina preminuo, a potomstvo (maloletno) nedoraslo da bi ga na tom mestu zamenilo, polazi od tumačenja metodologije popisivača po kome su "udovičke kuće" opterećivane sa manjim iznosom ličnih poreza. Na drugoj strani, istorijska literatura svedoči o postojanju ovakvih samostalnih kuća sa ženskim autoritetom, doduše privremenog karaktera. Uvažavajući oba ova aspekta, ali u skladu sa mojom tezom o porodičnoj solidarnosti u okviru naselja, i to po liniji neposrednih muških srodnika, smatram da ovoj pojavi udovištva valja posebno pristupiti. Koliko je opravdano sve udovice, popisane u ovom defteru isključivo kao poreske obveznike, tretirati u okviru odvojenih porodičnih entiteta u naselju, nepovezanih sa drugim u popisu navedenim (muškim) žiteljima. U prilog tome, ima naselja gde su muškarci popisani napred u listi stanovnika kao sinovi udovica, koje su, pak, uvek navedene na kraju spiska. Prema tome, čini mi se da bi se udovica mogla "udružiti" sa nekim od muških članova koji su u popisu naselja navedeni napred, bio to sin, dever, ili zet, s kojima je mogla učestvovati u proširenom ili složenom domaćinstvu. Na taj način, razmera inokosnih žena - udovica se smanjuje od početnog broja popisanih u defteru. O ovome će kasnije biti više govora, dok ćemo se sada ukratko osvrnuti na polazne podatke popisne dokumentacije. U Oblasti Brankovića je zabeleženo ukupno 497 udovica, i to u 269 sela popisano je 476 udovica, što u proseku iznosi 1,8 udovica po selu. Ovako mali broj "slabijih" domaćih grupa žena i male dece, kojima nedostaje "otac ili glava porodice", svakako nije predstavljao poteškoću lokalnoj zajednici da ih integriše u tokove društvenog života.

### **Rodbinske mreže, porodice i zadruga**

Osim gore naznačenih, eksplicitnih podataka, popis Oblasti Brankovića sadrži još i dragocenu iskustvenu evidenciju za rekonstruisanje širih rodbinskih veza ili spletova u okviru naselja. Većina popisanih stanovnika Oblasti identifikuje se ličnim imenom i srodstvom sa nekim od popisanih lica koja slede ili su zabeležena ispred. To sa druge strane, implicira da je i sama turska administracija, brižljivo beležila porodične veze među podložnim stanovništvom. Kada se ima u vidu da se ta vlast nije mešala u unutrašnji narodni život ni u razvijenijoj fazi feudalnog sistema u srpskim zemljama, očevidno je da ni u ovom početnom periodu nije bilo smetnji razvoju i opstanku samoniklim institucijama lokalne zajednice i njene unutrašnje samouprave. U tom pogledu, izgleda da su veće, složene porodice i zadruge bile veoma prisutne u srpskim selima još od najranijeg doba, što je dalo povoda autorima da je shvate kao imanentnu slovensku i balkansku tvorevinu. Štaviše, u literaturi nailazimo, da se čitava sela poistovećuju sa zadrugama, što ukazuje da su naselja bila sastavljena od velikih porodica ili tzv. bratstveničkih kompleksa, koji su vršili deobe prirodnih resursa (ziratne zemlje, zemlje za okućnicu, prava na korišćenje utrina, livada, šuma, reka i sl.) u okviru svojih manjih delova, porodica i kuća.

#### **Povezivanje informacija o rodbinskoj vezi**

Da bismo ilustrovali ustrojstvo domaćeg života na selu, na osnovu ovog popisa - deftera, uzećemo primer sela Banjice sa početka ovog teksta. U ovom naselju, mogu se uočiti sledeće domaće grupe: 1) Petran, domaćin kuće i starešina sela sa dva brata, sinom i jednim sinovcem; 2) Miloš, sin Nešića sa 2 brata (Vlkoslavom i Branislavom); 3) Dragoš, sin Lukara, sa bratom Bogdanom, 4) Petar, sin Bojčina, sa sinom Radislavom; 5) Drapčin, sin Raše sa bratom Zaviplom, i 9 inokosnih kuća<sup>4</sup>.

<sup>4</sup> Inokosne kuće su: 1. popa Danča; 2. Rada, sina Bogdana; 3. Dana, sina Lugeše; 4. Jelka, sina Ilića; 5. Nikole, sina Stojka; 6. Relje, sina Stanka; 7. Borislava, sina Stana; 8. Đure, sina Vlkote; i 9. Jerine, udovice.



Da bi analiza porodične situacije u naselju bila jasnija i preciznija preuzeli smo tzv. ideografski model prezentacije, čiji su autori pripadnici poznate grupe za proučavanje ekonomske i socijalne istorije iz Kembridža u Engleskoj (Laslett, 1972). Sociogrami porodičnih struktura, koji se na ovaj način mogu konstruisati<sup>5</sup>, omogućavaju da se prvo identifikuje porodični starešina, a onda da se u odnosu na njega odredi položaj svih ostalih popisanih lica. Uz pomoć ovog metodološkog "oruđa", pregledali smo popis lica svih aktivnih naselja u Oblasti i na taj način formirali građu koja nam je poslužila za dalje klasifikovanje i numeričku obradu.

### **Inokosna i zadružna porodica**

Pošto smo izradili sociograme za sva naselja u Oblasti, isključujući monaško stanovništvo crkava i manastira i vojno-tehničko osoblje Novog Brda, ustanovili smo najpre podelu svih porodičnih zajednica na tzv "inokosne" i "zadružne". Inokosna je mala porodica koju u popisu predstavlja jedan član, muškarac ili udovica, pa se ukupan broj inokosnih porodica ili kuća dobija kao zbir ova dva tipa. Pri tome, uočice se da je broj na ovaj način "rekonstruisanih" inokosnih porodica udovica nešto manji u odnosu na ukupan broj udovica dat u rekapitulaciji naselja, nahije i Oblasti. Razlog je u pridruživanju određenog broja udovica tzv. "ostacima bratske zajednice". Argumente da postavimo ovakvu hipotezu pronašli smo u literaturi vezanoj za domaći život porodice u istoriji, a posebno kod autora koji su iscrpno prikupljali i analizirali narodne običaje vezane za prelomne događaje u razvoju starih porodičnih zadruga (smrt muža, odrastanje muške dece, i sl.). Udovici, čiji je suprug bio član bratske ili očinske zajednice, bilo je dozvoljeno da ostane "u kući", u smislu zajedničkog života, pa čak i da preuzme starešinstvo nad pretpostavljenim muževljevim delom zajedničkog imanja, ili patrimonije, bez prava otuđenja ili prodaje, do odrastanja svojih sinova, kada su ovi potomji preuzimali čelnu ulogu. Navešću primer naselja u čijem popisu je zabeležena ovakva situacija: "Nikola, brat popa", a na kraju spiska "Todora, udovica". Nikolu, brata preminulog popa, povezali smo u zajednicu sa snahom Todorom kao pripadnike bratske zajednice,

<sup>5</sup> Grafički su prikazani u prethodnom članku istog autora, vidi: *Stanovništvo*, 1-2/1996.



predpostavljajući da su Todorin muž, pop, i njegov brat bili u takvom udruženju.

Drugo su tzv. velike porodice ili zadruge, čiji sastav čini više od jednog zabeleženog predstavnika porodice u popisu. Na ovom mestu ćemo ostaviti po strani bračnu strukturu poreskih obveznika ovog popisa, koja je svakako od značaja za objektivnu i sistematičnu analizu razmera zadružnosti u Oblasti. Polazeći od podataka o broju stanovnika, koji su nosioci poreskih davanja jednog naselja (broj kuća, tj. broj muških starešina + broj udovica + broj neoženjenih), što nam je dalo sliku o distribuciji odraslog, aktivnog stanovništva, a zatim povezivanjem informacija o agnatskim vezama, dobili smo frekvencije domaćih grupa, ili preciznije, radnih grupa.

Klasifikacijom zadruga u popisu došlo se do tri osnovne grupacije, ili klase: očinske, bratske i rođačke. Ova podela je dopunjena potpodelom na brojne podvrste o čemu će kasnije biti više reči.

Podela domaćih grupa na inokosne i zadružne, zaslužuje dodatno promišljanje. Imajući u vidu globalni društveni sistem srednjevekovnog feudalizma, pretežno poljoprivredne proizvodne procese, proizvodne snage i odnose postavlja se pitanje održanja ili mogućnosti opstanka inokosnog člana, sa kojim su eventualno u domaćinstvu živeli supruga i maloletna deca. Sam termin "inokosan" preuzet je u ovom tekstu, poštujući radove iz opšte i kulturne istorije, istorije sela, etnologije, sociologije i sl, ali se mora primetiti da mu je imanentan atribut nezavisnosti, samodovoljnosti, koji treba preispitati kada se poznaje istorijsko, društveno i lokalno okruženje pojedinca i porodice. Da li su "inokoština" (inokosna porodica) i zadruga dva suprotna fenomena u društvenoj praksi, pa onda i teoriji ili je reč o nečem drugom?

Pregled istorijskih izvora i litarature o zadruzi pokazuje da ova tvorevina nije statična. Zadruga kao udruženje porodica ili kuća ispoljava se kao procesualni fenomen, koji opstaje u vremenu i prostoru, pri čemu se može izdvojiti nekoliko faza. Početak je sklapanje braka jednog bračnog para i to je faza konjugalne ili bračne porodice. Rađanjem dece ona dobija oblik nuklearne porodice i zadržava ga sve dok su deca maloletna. Budući da je porodica deo preindustrijskog društva i patrijarhalne kulture u njoj se posebno vrednuju muška deca, kao potencijalna radna snaga i naslednici oca. Odrastanje sinova i posebno njihova ženidba je prelomni

trenutak kada se prvobitna porodica roditelja transformiše. Ukoliko oženjeni sin ostaje u zajednici sa roditeljima, formira se složena porodica ili zadruga, koja predstavlja udruženje muške i ženske radne snage u domaćinstvu. Ukoliko oženjeni sin napusti oca, formira se nova, odvojena bračna i nuklearna porodica. Usled kratkog prosečnog života u ovakvim istorijskim tipovima populacije, brže je smenjivanje generacije očeva i sinova, te se složene porodice češće formiraju kao asocijacije oženjene braće (bratske porodice). Ukoliko, međutim, porodica nema odraslih sinova, uobičajeno je bilo da kćerka, po svojoj udaji, dovede muža u očevu porodicu (pojava domazeta), a isto tako da u odsustvu oca, brat i sestra formiraju zajednička domaćinstva sa svojim bračnim drugovima (tzv. "sibling-set")<sup>6</sup>.

Bračna i nuklearna porodica (roditelja i dece) korespondiraju manjim, inokosnim, a sve ostalo su zadružne forme.

Čini se opravdanim zaključak da inokosne porodice i zadruge ne samo da nisu trajne, nego nisu ni među sobom oštro suprotstavljene tvorevine. Inokoština i zadruga su dve faze ili dve tačke u jedinstvenom kontinuumu porodičnog razvoja i napredovanja, koji je uslovljen rađanjem, smrtnošću i osobinama braka stanovništva u ovom istorijskom periodu. Inokoština je osobina mlađih ljudi i njihovih porodica, dok su zadružni oblici prisutniji u zrelijem dobu. Da li će inokosna porodica biti sposobna da preraste u zadrugu, zavisi, kako su autori s pravom ukazali, od plodnosti žena, tačnije od obima rađanja i preživljavanja muške dece, čime porodica brojčano jača i uvećava obim radne snage<sup>7</sup>. Ovim se, na drugoj strani, ne isključuje postojanje inokoštine kod ekstremno siromašnih žitelja sela, bolesnih, ili ostarelih koji formiraju samačka domaćinstva.

Iz gornjeg izlaganja sledi da je jedna od markantnih, mada kontroverznih, osobina stare srpske porodične zadruge njena sklonost ka deobi. Ona je bila podsticana kako spoljnim, tako i unutrašnjim faktorima. Glavni spoljni pritisak ka usitnjavanju zadruga dolazio je od

<sup>6</sup> U tom pogledu u literaturi smo pronašli terminološku razliku između "domazeta" (kao kućnog zeta, koji dolazi u porodičnu zajednicu svoga tasta) i "zeta" (kao sestrinog muža).

<sup>7</sup> Pojedini autori pod "inokosnom porodicom" podrazumevaju bračne zajednice sa ženskom decom, a one sa muškim potomstvom tretiraju kao zadruge "in statu latenti". Ovdje se, očigledno radi o većem društvenom vrednovanju muške dece.



strane države, bilo srpske, bilo turske, koja je sistemom poreza (po glavi stanovnika i po pojedinačnoj kući) prisiljavala na usitnjavanje domaćih grupa i formiranje manjih porodica. Sa druge strane, izgleda da je i u samom društvenom biću srpske zadruge postojala težnja ka razdruživanju njenih članova, posebno u mirnijim periodima društvenog uspona i razvoja, i u odsustvu spoljnih neprijateljskih napada. U etnografskim radovima nailazimo na tumačenje uzroka takvim deobama, pa se navode otvoreni ili prikriveni sukobi starijih i mladih članova zadruge, svekrve i snahe i sl. Nasuprot tome, turska okupaciona vlast je, svojim brojnim naturalnim i novčanim spahijskim nametima, podsticala porodičnu koheziju u smislu uzajamne solidarnosti bilo da se ona ispoljavala kao radna kooperativnost (čime je zadruga zapravo mimikrirana) ili i više od toga, kao okupljanje članova u istom fizičkom prostoru, kući.

Zadruga ima još bitnih obeležja. "Kućna zadruga se javlja kod nas kao privredna, rodovska, društvena i verska zajednica i društvena ustanova" (Čubrilović, 1960). O privrednoj ulozi zadruge kao radnom kolektivu, kao i rodovskom udruženju više generacija muškaraca koji potiču od zajedničkog pretka već je bilo govora. Verska funkcija se obezbeđivala hrišćanskim službama i obredima koje obavlja starešina zadruge, a svrha im je održanje "kulta predaka".

Institucionalno uređenje zadruge je međutim, osobina kojom se uspostavlja relativna autonomnost naselja u odnosu na globalno društvo (seoska samouprava). U zadruzi je izvršena podela rada među članovima u skladu sa fiziološkim odlikama starosti i pola. U vezi sa tim je i hijerarhija društvenih položaja članova, uz koju sledi i sitem prava, ali i odgovornosti pojedinca, kao i pravila ponašanja. U zadruzi prevladava zajednička svojina nad resursima (zemljom) i sredstvima za njenu obradu (alatima), kao i stočnim fondom. U njoj je zastupljena ravnopravnost članova u manjoj ili većoj meri, tako da je izabrani starešina, zapravo samo predstavnik, ili prvi među jednakima. Na taj način je u ovakvoj zajednici uspostavljeno demokratsko ustrojstvo, za razliku od recimo, stare rimske porodice na čijem je čelu autoritarni otac (*pater familiae*), koji sam odlučuje o sudbini svojih ukućana. U zadruzi se o svim bitnim pitanjima dogovaraju odrasli muškarci, koji čine savet zadruge. Žene su podređene muškim članovima, s tim što nešto povoljniji položaj ima "domaćica u zadruzi" tj. supruga domaćina, koja rukovodi domaćim



poslovima (kuvanje, pranje, šivenje odela za zadrugare, vaspitanje male dece i sl).

Prema tome, zadruga je kao zajednica života i rada faktor održanja stabilnosti lokalne zajednice, naselja, preko ove ustanove selo kontroliše i sankcioniše ponašanje svojih žitelja, ispunjava društvene obaveze prema feudalcu (plaćanje poreza, polazak u vojsku, transport robe, čuvanje područnih tvrđava, popravka gradova, crkveni obredi i sl.).

### **Varijeteti modela porodica i zadruga konstruisanih po muškoj liniji**

Iz popisa *meropaha* (raje), nosioca poreskih obaveza u Oblasti Brankovića, izvedena je analiza porodičnih struktura, pri čemu je primenjena metoda "sociograma", konstruisanih po muškoj liniji. Na taj način smo ustanovili 45 srodničkih zajednica u naseljima, koji predstavljaju varijetete u okviru četiri osnovna tipa: inokosnih porodica, očinskih, bratskih i rođačkih zadruga. Ovi tipovi porodičnih asocijacija izdvojeni su empirijskim putem nakon pregleda svih aktivnih naselja u Oblasti.

Jedan aspekt u analizi su, dakle, porodični tipovi i njihovi varijeteti, dok je drugi aspekt, broj i sastav članova unutar svakog tipa, odnosno njegovog varijeteta. Na osnovu toga, nastali su pomenuti varijeteti (ukupno 45). Najmanji obim varijeteta i članova iz sastava domaće grupe je kod inokosnog tipa, koji obuhvata 2 varijeteta, jedan čine porodice sa starešinom muškarcem i drugi, porodice čiji je starešina žena - udovica, tako da im je unutrašnja struktura u ovom defteru predstavljena jednim članom. Nešto je veći broj varijeteta kod očinskog tipa (7 varijeteta u okviru kojih je u defteru popisano najmanje 2 i najviše 6 članova) i rođačkih (12 varijeteta sa rasponom lica od 3-8). Najbrojnija je, međutim, grupacija "bratskih zajednica", kod koje je diferencirano čak 23 varijeteta, koji su u defteru reprezentovani, sa najmanje 2, a najviše 8 lica. Već sama ova svest o potrebi da se u okviru bratskog porodičnog tipa izvede tako detaljna klasifikacija, svedoči ne samo o velikoj zastupljenosti bratske forme u empirijskoj građi uopšte, odnosno u porodičnoj praksi u Oblasti, nego i o njenim vrlo različitim pojavnim oblicima.

Tabela 1.  
**Porodične zajednice Oblasti Brankovića, 1455.**

	Inokosne	Očinske	Bratske	Rođačke	Ukupno
Broj	5705	1018	3130	136	9989
%	57,1	10,2	31,3	1,4	100,0

Klasifikacijom i merenjem domaćih grupa u Oblasti dobili smo ukupno 9989 jedinica posmatranja, razvrstanih u četiri osnovna tipa: inokosni, očinski, bratski i rođački. U distribuciji frekvencija tipova porodičnih zajednica i apsolutnu i relativnu prednost dobile su inokosne porodice starešina muškaraca i udovica, uzetih zajedno (pri čemu je udeo muških inokosnih kuća 5387 od 5705 ili 94,4%). Složene porodične forme obuhvataju preostalih 42,9%, unutar kojih dominira tip bratskih zajednica, kao jednogeneracijskih, pobočno proširenih formi. Kao što smo i pretpostavili, rođačke zajednice su veoma slabo zastupljene, pa se o domaćoj grupi kao udruženju rođaka ili udaljenih srodnika u Oblasti Brankovića može govoriti kao o zanemarljivom tipu.

Tabela 2.  
**Zastupljenost popisanog dela stanovništva (poreskih obveznika) u porodičnim tipovima Oblasti Brankovića, 1455.**

	Inokosni	Očinski	Bratski	Rođački	Ukupno
Broj poreznika	5705	2310	8562	368	16945
%	33,7	13,6	50,5	2,2	100,0

Kada, međutim, posmatramo obuhvat popisanog dela stanovništva Oblasti unutar različitih tipova domaćih grupa, dobijamo potpuno suprotnu sliku. Naime, većina od 66,3% zabeleženih lica, za koja znamo da su pripadala radno aktivnom, pretežno muškom delu populacije, okupljena je u složenim porodičnim oblicima, pri čemu je ubedljiva prednost ponovo na strani bratske zajednice (50,5%). Na taj način je naš nalaz potvrdio rezultate drugih, posebno stranih studija, koji su zaključili da su kompleksni porodični tipovi i njihove varijacije manje zastupljeni u istorijskom periodu pre industrijalizacije, ali da zbog svoje složene



unutrašnje strukture, oni obuhvataju veći deo populacije, pa se posredno, može zaključiti o razvijenoj zadržnosti u Oblasti.

Tabela 3.  
**Razmeštaj popisanog stanovništva (poreskih obveznika) u okviru porodičnih tipova po nahijama (u %), Oblast Brankovića, 1455.**

Nahija	Porodični tipovi				
	inokosni	očinski	bratski	rođački	ukupno
Trgovište	47,9	11,0	41,1	0,0	100,0
Klopotnik	42,8	17,7	39,5	0,0	100,0
Dolci	57,5	7,7	32,2	2,4	100,0
Morava	35,9	13,6	48,1	2,4	100,0
Vučitrn	31,0	11,5	54,9	2,6	100,0
Topolnica	42,1	17,4	39,4	1,1	100,0
Priština	41,2	16,1	40,3	2,4	100,0
Lab	23,2	14,6	60,1	2,1	100,0
Prosek	40,2	13,7	44,5	1,6	100,0

Kod inokosnog tipa porodice, gde je prosek razmeštaja popisanih poreskih obveznika 40,2%, najveće odstupanje beleže manja nahija, Dolci (57,5 %) i najveća nahija, Lab (23,2).

U Labu je zastupljenost inokosnog stanovništva gotovo upola manja od proseka za celu Oblast. Članovi tzv. očinskih zajednica, vertikalno proširenih agnatskih grupa, u kojima je starešinstvo, po pravilu bilo oličeno u ocu kao zastupniku starije generacije, zastupljeni su u proseku sa 13,7% stanovništva. Od toga najviše odstupaju manje nahije Dolci (7,7%), i Trgovište (11,0%), ali se beleži i pojava suprotna očekivanoj, da veći prostorno-feudalni kompleks, kakav je nahija Vučitrn beleži isti niži nivo ovih zajednica (11,5%), dok najveću zastupljenost ovog oblika nalazimo u relativno manjoj jedinici, vilajetu Prištini. Ako se pretpostavi da je porodična struktura ovog tipa, u kome egzistiraju dve generacije, očeva i njihovih potomaka, determinisana pre svih, demografskim faktorima, tačnije, dužinom života, koja se reflektuje na starosnu



strukturu stanovništva, onda se objašnjenje ovakvog odstupanja u predelu Vučitrna mora pripisati specifičnim, regionalnim osobinama mortaliteta. Možda je razlog tome u koncentrisanim oružanim borbama sa Turcima u ovom području, u kome se nalazio i sam grad Vučitrn (popisan u defteru) inače prestonica porodice Brankovića, po kojoj je čitav vilajet dobio naziv. Zbog većeg gubitka muškaraca u ratu, pre svih iz generacije očeva, porodična struktura stanovnika bila je pretežno horizontalnog, bratskog tipa (54,9%).

Gore navedenim, mogućim objašnjenjima empirijskih razlika u porodičnim obrascima stanovništva po nahijama mora se priključiti i dodatno - metodološko. Da li je neujednačenost u primeni proceduralnih pravila prilikom registrovanja stanovnika mogla, isto tako, da doprinese ovim teritorijalnim razlikama?

Razmeštaj stanovništva u okviru najzastupljenijih, bratskih formi pokazuje prvo, visok udeo u svim nahijama, sa neznatnim varijacijama oko proseka, a drugo, uobičajenu pravilnost, naime, najmanje je "bratstvenika" u najmanjin nahijama, a najviše u najvećim (u Labu čak 60,1%). Obzirom da je tipološka podela porodičnih zajednica globalna, kada se ima u vidu da se unutar tipova nalazi ukupno 45 podvrsta ili kombinacija veza među popisanim srođnicima, nameće se potreba detaljnije analize pojedinih varijeteta. Statističkom obradom podataka dobili smo pregled najučestalijih podvrsta porodičnih grupa.

Tabela 4.

**Najčešći varijeteti unutar porodičnih tipova u Oblasti Brankovića, 1455.**

	Porodični tipovi						
	inokosni	očinski		bratski			
	muškarac (domaćin)	otac i sin	otac i 2 sina	2 brata	3 brata	2 brata i sin	4 brata
Broj	5387	822	124	1734	458	387	109
%	94,4	80,7	12,2	55,4	14,6	12,4	3,5
Broj poreznika	5387	1644	372	3468	1374	1161	436
%	94,4	71,2	16,1	40,5	16,0	13,6	5,1

Ova tabela je nastala tako što smo u okviru glavnih tipova porodičnih struktura (isključujući rođački), izdvojili oblike koji se pojavljaju u najvećem broju, te se o njima može govoriti kao o dominantnim formama. Osim analize učestalosti varijeteta, pojedinačno i u odnosu na celinu tipa kome pripada, u drugom delu tabele, data je distribucija članova ili poreskih obveznika, obuhvaćenih referentnim podklasama.

O rasprostranjenosti inokosnih porodica na čijem je čelu muškarac, već je bilo govora (94,4% svih). U okviru očinskih formi, najrasprostranjenija je zajednica oca i sina (čak 80,7%, kojom je obuhvaćeno 71,2% poreskih obveznika iz okvira očinskih zajednica). Zadruga sastavljena od dvojice braće najčešći je varijetet bratskog tipa (55,4%), dok su ostale forme (tri brata, dva brata i jedan sin, i četiri brata) znatno manje prisutne (ali udružene ove 4 forme obuhvataju 85,9 svih bratskih zajednica u Oblasti).

Prema tome, možemo zaključiti da inokosna (mala) porodica muškog starešine, očinska zadruga sastavljena od oca sa sinom i bratska jednogeneracijska forma sa dva člana predstavljaju karakteristične porodične forme u Oblasti Brankovića 1455. godine.

Tabela 5.  
**Distribucija popisanog dela stanovništva (poreskih obveznika) unutar najčešćih porodičnih varijeteta, Oblast Brankovića, 1455. (u %)**

	Porodični tipovi						
	inokosni	očinski		bratski			
	muškarac (domaćin)	otac i sin	otac i 2 sina	2 brata	3 brata	2 brata i sin	4 brata
Broj poreznika	5387	1644	372	3468	1374	1161	436
%	31,8	9,7	2,2	20,5	8,1	6,9	2,6

Kada se uzme u obzir udeo celokupnog popisanog stanovništva u navedenim porodičnim varijetetima (16945), vidi se da je 1/3 poreskih obveznika živela inokosno, dok se većina od 50,0% njih nalazila u sklopu dominantnih složenih formi (očinskih i bratskih), pri čemu je izrazita prednost na strani agnatskog udruženja dvojice braće.



## Zaključak

Fenomen "kuća" odnosno konkretnih istorijskih formi porodice u Oblasti Brankovića 1455. godine istražili smo počev od iskustvene evidencije samog turskog deftera. U njemu je popisano ukupno 14665 "kuća" kao grupnih poreskih jedinica, koje reprezentuje jedan popisani član (muškarac, ili žena-udovica). Budući da sam izvorni materijal, nastao iz fiskalnih razloga, ne pruža detaljnije informacije vezane za kuću, pre svega u pogledu sastava članova, to smo morali prići podrobnijoj analizi spiskova poreskih obveznika po naseljima, ne bi li o tome nešto posredno zaključili. To je, međutim, otvorilo problem konceptualnog određenja "kuće" i s njom povezanih fenomena, kako u ovom dokumentu, tako i uopšte u istorijskom dobu iz koga potiče defter. Kada se razgraniče osnovni termini kojima je moguće obuhvatiti empirijski materijal deftera, a zatim usvoji, za ovu građu, najplodotvornija metoda "sociograma" domaćih grupa, otvoren je put za verodostojnu analizu popisanog stanovništva aktivnih naselja u Oblasti (ukupno 617).

Statističkom obradom popisa, koju smo sproveli, nakon početnog teorijskog istraživanja, došli smo do ukupno 9989 porodičnih jedinica, ili široko uzev, domaćih grupa, različitog sastava članova. Kao što vidimo, ovaj se nalaz bitno razlikuje od početnog stanja, do koga se došlo obradom sirove građe popisa, bez intervencije istraživača, a po kojoj je registrovano 14665 "kuća". Budući da se iz samog pojma "kuće" preuzetog direktno iz deftera, nije moglo zaključivati o njegovoj unutrašnjoj sadržini, pre svega, o strukturi ili sastavu ličnosti, to smo ga tretirali isključivo kao poresku kategoriju, ili još preciznije kao deo porodice. U našoj analizi smo bili prinuđeni da idemo korak dalje, da sami rekonstruišemo najpre, primarne, a zatim i sekundarne grupe. U toj drugoj etapi, pojam "kuća" operacionalizovali smo kao muško stanovništvo u položaju starešine porodice, koji u zbiru sa neoženjenim licima i udovicama, daju ukupnu popisanu populaciju naselja, odnosno Oblasti. Ova se opet, raspoređuje prema svojim agnatskim vezama u tipove porodica ili zadruga, sa brojnim varijetetima.



Tabela 6.  
**Domaće grupe po broju poreskih obveznika,  
 (muških odraslih članova i udovica), Oblast Brankovića, 1455.**

Nahija	1	%	2	%	3	%	4	%	5+	%	Ukupno	
Trgovište	70	70,0	20	20,0	6	6,0	2	2,0	2	2,0	100	100,0
Klopotnik	228	65,9	71	20,5	33	9,5	8	2,3	6	1,7	346	100,0
Dolci	588	75,8	147	18,9	29	3,7	9	1,2	3	0,4	776	100,0
Morava	1486	59,3	651	26,0	222	8,9	94	3,8	52	2,1	2505	100,0
Vučitrn	1149	55,1	520	24,9	11,9	105	105	5,0	63	3,0	2085	100,0
Topolnica	401	63,1	174	27,4	46	7,2	9	1,4	5	0,8	635	100,0
Priština	649	63,5	255	25,0	80	7,8	20	2,0	18	1,8	1022	100,0
Lab	1134	45,0	786	31,2	368	14,6	141	5,6	91	3,6	2520	100,0
Ukupno	5705	57,1	2624	26,3	1032	10,3	388	3,9	240	2,4	9989	100,0

Iz tabele se vidi razmeštaj popisanog stanovništva Oblasti unutar rekonstruisanih domaćih grupa. Klasifikacija grupa ovde je izvedena pomoću numeričkog indikatora. Inokosne porodice predstavljene su brojem 1, što znači da im je sastav ličnosti predstavljen jednim, izabranim muškim ili ženskim članom (starešinom). Složenije strukture predstavljene su, takođe, po broju u popisu registrovanih članova, počev od 2 pa naviše.

Može se reći da je ova drugostepena kvantitativna analiza dovela je do nekoliko glavnih zaključaka: 1) na nivou domaće grupe, preovlađuje inokosna porodica ili inokoština, koja je zastupljena sa 57,1%, iza koje slede složenije forme (očinske i bratske proširene i složene porodice), zastupljne sa ukupno 42,9%; 2) na agregatnom nivou, na nivou popisanog stanovništva (tabela 2), obrnuto, prevagu odnose kompleksni porodični tipovi, obuhvatajući čak dve trećine (66,3%), nasuprot inokoštini, u kojoj je živela jedna trećina (33,7%) poreskih obveznika (pre svega, odraslih muškaraca) u Oblasti Brankovića 1455. godine.

Unutar složenih formi, označenih kao očinske, bratske i rođačke, preovlađuje bratski tip, 31,3%, (odnosno na agregatnom nivou 50,5%),

iza koga sledi očinski, 10,2%, (u okviru koga je živelo 13,6 poreznika Oblasti).

Može se reći da su rezultati obrade uglavnom potvrdili početnu hipotezu o širim srodničkim mrežama unutar naselja ili o zadružnosti kao dominantnom načinu organizacije domaćeg života u srpskim zemljama u prošlosti, u čemu ni Oblast Brankovića nije bila izuzetak. Pri tom, zaključke o porodici, svakako treba upotpuniti demografskim nalazima o stanovništvu, njegovim strukturama, i opštim osobinama (mortaliteta, fertiliteta, nupcijaliteta) da bi se dobila kompletna slika o delu stanovnika koji nije obuhvaćen defterom.

U tom pogledu, posebno je značajan pokazatelj procenjen broj dece u ovakvoj istorijskoj populaciji. Engleski istorijski demografi procenjuju da se taj broj kretao od 1,5-2, što uz roditeljsku dijadu, daje malu primarnu grupu od 3-4 lica. Imajući to u vidu, čini nam se sasvim zasnovanom tvrdnja da je porodica u ovom istorijskom periodu bila mala grupa, koja je, po svom nuklearnom sastavu, bliska savremenoj industrijskoj i postindustrijskoj formi. Ono što je čini bitno različitom, to je razvijena mreža srodnika unutar lokalnog naselja, od kojih je ona funkcionalno, pre svega ekonomski zavisna. Mala, primarna zajednica neposrednih krvih srodnika nije mogla opstati bez tesne društvene solidarnosti kolektiva, koga su zapravo činili bliski srodnici po muškoj liniji (princip patrilokacije). U uslovima pretežno naturalne, poljoprivredne proizvodnje, egzistencija domaće grupe zavisila je od broja i kvaliteta radne snage, pa su se u njoj posebno vrednovali muški članovi. Uz to, velika spoljna opterećenja izražena, između ostalih, preko sistema poreza nametnutih od strane turskog okupatora, zahtevala su obimnu i intenzivnu proizvodnju viškova poljoprivrednih i drugih dobara, neophodnih za izdržavanje feudalnog sloja. U odsustvu razvijenijih sredstava za rad, pa samim tim, na niskom nivou produktivnosti i intenzivnosti rada, glavna je proizvodna snaga bio čovek, ili muškarac kao biološki snažniji član porodice. Tu leži objašnjenje u potrebi povezivanja inokosne domaće grupe (ili nuklerane, biološke) sa njoj sličnim grupama u lokalnom okruženju. Budući da je pojedincu najbliži srodnik unutar uže ili šire porodice, to je ovde reč o principu rodovske ili kolektivne solidarnosti u čijoj je suštini agnatska veza. Sa druge strane, i sama kolektivna svest starog srpskog naroda bila je ispunjena drevnom praslovenskom tradicijom plemenskog udruživanja i solidarnosti.



Nameće se i pitanje kako protumačiti nalaz iz deftera, vezan za značajan udeo inokosnika u Oblasti Brankovića 1455. Inokosnike smo u popisu identifikovali kao stanovnike bez evidentnih agnatskih veza u naselju, što znači da su oni predstavnici nezavisnih, malih porodica. Reč je, dakle o "inokoštini" u čistoj formi, a ne o tzv. "odeljacima", ili delovima proširenih porodica i zadruga, čija su se jezgra (porodica oženjenog sina, brata, zeta i sl.) odvojila i žive zasebno.

Iz ovih ilustracija, vide se dve stvari: prvo, da je feudalna vlast (bilo stara srpska, bilo turska), "radije gledala" (Novaković, 1965) na inokoštinu nego na zadrugu. Naime, sam je feudalni društveni i ekonomski poredak, koji se između ostalog, ogleda i u sistemu poreza, determinisao uslove u kojima se porodica formirala, kao mala grupa, kao nuklearna zajednica muškarca sa ženom i decom. Ovo je bio model, idealni tip, koji je za feudalca bio najpogodniji način organizovanja ljudske proizvodne snage i kontrole njenog rada. Verovatno da tu leži i jedan od uzroka "cepanja" većih porodičnih zajednica, i formiranju gore pomenutih odeljenih porodica neposrednih srodnika (drugi je razlog bio i sklonost članova zadruge ka deobi, kao njeno imanentno svojstvo).

Na drugoj strani, budući svesna da tako mala zajednica nije u stanju da ispuni brojne društvene obaveze (kako civilne tako i vojne), feudalna vlast se trudila da iznade načina da joj "pomogne", ustanovljenjem "sprege", "pozajmice", "udruživanjem stišnika" i sl. Ova društvena prisila da se porodice atomizuju i organizuju kao mali, pre svega, radni kolektivi, (o obavljanju ostalih funkcija porodice država se, uglavnom, nije ni starala), manifestovala se i u poznatoj pojavi porodične "mimikrije" na koju je, takođe, ukazao Stojan Novaković. Budući spolja prisiljene da se razdvoje, primarne zajednice neposrednih srodnika (oca i oženjenog sina ili oženjene braće) imala su običaj da ostanu u istoj kući, (na jednom "ognjištu", kao simbolu fizičkog stambenog kompleksa), a da se razgraniče u "hlebu i imanju". Time su samo prividno formirane zasebne, ili inokosne kuće, ali ne kao nezavisni elementi, budući da je porodična, radna i socijalna zavisnost i dalje ostajala na snazi. "Ako je i moglo biti povećih zadruga u ono vreme, očevitno je kako najznatniji naš spomenik, iz najslavnijega vremena<sup>8</sup> ne zamišlja ni za oca i sina i braću da uvek moraju biti u zadruzi, pošto se otvoreno pretpostavlja, da se oni

<sup>8</sup> Reč je o Dušanovom Zakoniku (prim. M.B.).

moгу nalaziti i u odelitim kućama, mada su tako blizak rod" (Novaković, 1965: 158).

Ako se sada, vratimo popisu Oblasti Brankovića, jedan od razloga za tako markantnu pojavu inokosnika svakako leži u gore opisanim opširnim društvenim prilikama. Na drugom mestu, treba svakako uzeti u obzir i uticaj migracija stanovništva, u neredovnim ratnim godinama turske okupacije u periodu pre izrade ovog deftera. Pa i sama arhitektonsko - građevinska struktura starih srpskih kuća, pravljenih "na podvale", u cilju lakšeg premeštanja i, selidbe, svedoči o permanentnoj spremnosti stanovništva na pokrete. Svakako da i tu leži jedan od uzroka cepanju većih srodničkih kompleksa u inokosne kuće. I najzad, mada ne na kraju, dolaze mogućí metodološki uzroci u objašnjenju pojave inokosnika, i to u dva osnovna pravca. Jedan je sam metod popisa, koji je ostao nedokučen u potpunosti, i kao takav je mogao uticati na drugi metod, primenjen u rekonstrukciji porodičnih struktura ("metod sociograma"). U naknadnoj intervenciji istraživača u građu popisa, korišćene su u njemu zabeležene agnatske veze stanovnika naselja i tako formirana evidencija je dalje klasifikovana i tipološki obrađena.

Na drugoj strani, dolazi na red objašnjenje koji su razlozi uticali da su se složene porodične zajednice češće formirale kao udruženja braće a ne oca i sinova? Jedan od ključnih razloga, svakako je dužina života stanovnika. Ova je osobina direktno oblikovala broj generacija u porodici, odnosno njenu generacijsku dubinu i brzinu smene jedne generacije drugom. Prosečan vek roditelja odlučujuće je uticao na početak rađanja, kao i na doba stupanja u brak u populaciji u kojoj je brak bio univerzalna pojava. Kratak život roditelja (u 17. veku u višim slojevima francuske populacije, oko 30 godina) izgleda da nije pružao bioloških mogućnosti za opstanak zajednice oca i oženjenog (punoletnog) sina. Otuda manja učestalost ovakvog tipa porodičnih asocijacija. Na drugoj strani, braća kao naslednici, preuzimaju starešinstvo nad zajednicom, pri čemu se jedan (obično stariji brat) određuje da bude nosilac autoriteta kuće. Neoženjeni muškarac, bilo sin, bilo brat ostaje u porodičnoj zajednici do svoje ženidbe. U zapadnoevropskim populacijama u istoriji, ova kategorija celibatera, češće je, međutim, napuštala kuću roditelja ili brata i odlazila u gradove, zapošljavala se, odlažući stupanje u brak do formiranja tzv. "bračnog imetka" ("conjugal fund"), ne čekujući na deo očeve patrimonije (otuda češći obrasci tzv.



patrimonijalnog nasleđivanja porodičnog imanja). U srpskim krajevima to očigledno nije bila praksa. Neoženjeni muškarci živeli su u sastavu kuće označenog starešine (oca ili brata). Pa čak i po ženidbi, produžavali su to zajedništvo podvrgavajući se autoritetu domaćina, sve do odrastanja svojih sinova. Ovim istorijskim činjenicama objašnjavamo dominaciju bratskih zajednica. I u literaturi o starim običajima i porodičnoj praksi nalazimo da su braća napuštala zajednicu tek pošto su im se sinovi približavali punoletstvu (a to znači i ženidbi).

### Literatura

- BOBIĆ, Mirjana (1996). "Problem porodice i domaćinstva na osnovu popisa Oblasti Brankovića 1455". *Stanovništvo* (Beograd), br.1-2.
- BOGIŠIĆ, Valtazar (1984). *Pravni običaji u Crnoj Gori, Hercegovini i Albaniji*, anketa iz 1873. (Titograd).
- ČUBRILOVIĆ, Vasa (1960). "Oblici narodnog života". *Istorija naroda Jugoslavije*. Knjiga druga, deo sedmi, gl. 34. (Beograd: Prosveta).
- HADŽIBEGIĆ, Hamid, Adem HANDŽIĆ i Ešref KOVAČEVIĆ (1972). *Oblast Brankovića, opširni katastarski popis iz 1455. godine* (Sarajevo: Orijentalni institut).
- JOVANOVIĆ, Aleksandar S. (1896). *Istorijski razvitak srpske zadruga*, (Beograd).
- KARADŽIĆ, Vuk (1852). *Srpski riječnik. Sabrana dela Vuka Karadžića*, knjiga 11 (Beograd: Prosveta).
- LASLETT, Peter (ed.) (1972). *Household and Family in Past Times* (Cambridge: Cambridge University Press).
- NOVAKOVIĆ, Stojan (1965). *Selo* (Beograd: Srpska književna zadruga).
- PETRANOVIĆ, Brana (1923). O pravu nasljedstva kod Srba na osnovu pravnih običaja i pisanih spomenika (Beograd: Geca Kon).
- POPOVIĆ, Vasilij (1921). *Zadruga. Istorijska rasprava* (Sarajevo).

*Mirjana Bobić*

**Kuće (porodice) u popisu Oblasti Brankovića 1455. godine**

*R e z i m e*

U članku se iznosi drugi deo rezultata šireg istraživanja istorijske porodice u Srbiji, na osnovu sačuvanog fiskalnog popisa stanovništva tzv Oblasti Brankovića iz 1455. godine (teritorija današnjeg Kosova).

Obrada empirijskog materijala, koja je usledila na osnovu prethodne teorijsko-istorijske analize poljoprivredne porodice srednjeg veka, kao svojevrsne forme domaćeg života u prošlosti, dovela je do sasvim neočekvanih rezultata. Nasuprot uobičajenim naučnim shvatanjima o staroj srpskoj porodici kao velikoj, patrijarhalnoj, brojnoj zajednici oca sa svojim potomcima i srođnicima (po horizontalnoj i vertikalnoj liniji), sprovedena klasifikacija i numerička analiza izvedene na osnovu empirijske građe ovog, specifičnog popisa, ukazali su da je, preovladavao tip male ili inokosne grupe. Kada se u obzir, međutim, uzme agregatni nivo, ili obuhvat popisanog dela stanovništva, onda se dobija sasvim suprotan nalaz. Naime, iako su male, inokosne grupe bile brojnije, veći deo poreskih obveznika (odraslih, aktivnih žitelja pretežno muškog pola) registrovanih u okviru sela u dokumentu, okupljalo se u složenije porodične zajednice (bratske i očinske). Po svom tipu, tj. unutrašnjem sastavu članova, kompleksne domaće unije najčešće su bile savezi dvojice braće, i može se reći da ovaj osnovni zaključak korespondira nalazima međunarodnih antropoloških i istorijsko-demografskih istraživanja.

**Ključne reči:** *kuće, zadruga, bratske zajednice, Oblast Brankovića*

*Mirjana Bobić*

**Houses (Families) in the 1455 Census for Brankovića Region**

*S u m m a r y*

The article presents the second part of a broader research of historic family in Serbia based on the 1455 fiscal census of the population in Brankovića region (the territory of today's Kosovo).

Processing of the empirical data following theoretical and historical analysis of agricultural family in the Middle Ages as a typical form of domestic life in the past, has brought totally unexpected results. Contrary to the usual scientific understanding of old Serb family as a large patriarchal, numerous community of



a father and his descendants and relatives (both along horizontal and vertical lines), classification and numerical analysis derived from the empirical findings of this specific census have pointed that small or independent groups prevailed. When, however, the analysis is made on the aggregate level, the results are quite the opposite. Namely, though small individual groups were more numerous, a greater portion of tax payers (adult, economically active, primarily male, population) registered in the villages in the document were gathered in more complex family communities (brotherhoods and paternity). By type, that is, internal composition of members, complex domestic unions were most often the alliances between two brothers. This conclusion corresponds to the findings of international anthropological and historical demographic studies.

**Key words:** *houses, cooperatives, brotherhoods, Brankovića region*